

Journal of Archaeology & Art

Arkeoloji ve Sanat

156: Eylül-Aralık 2017

STRATONIKEIA 2015 YILI ÇALIŞMALARI

ISSN 1300-4514

Arkeoloji Sanat Yay. Tur. San. Tic. Ltd. Şti. adına
Sahibi ve yayın yönetmeni M. Nezh Başgelen
Sorumlu yazişleri müdürü Orhun Gökçay
İdari yönetim Sema Başgelen
Editör M. Nezh Başgelen
Editör yardımcısı Özgür Yılmaz
Uygulama Serdar Kiran

Arkeoloji ve Sanat Dergisi, TÜBİTAK ULAKBİM tarafından taranan hakemli bir dergidir. Yayımlanan yazılardaki her türlü görüş ve düşüncelerin, bilimsel değerlendirmeler ve eleştirilerin yasal sorumluluğu yazarlarına aittir. Arkeoloji ve Sanat Dergisi/Yayınları bunlardan herhangi bir sorumluluk kabul etmez. Yazı ve her türlü görsel malzemenin her türlü yayın hakkı saklıdır. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ve benzeri araçlarla ya da diğer kaydedici cihazlarla kopyalanamaz, aktarılamaz ve çoğaltılamaz.

Yönetim yeri ve yazışma adresi

Hayriye Cad. Cezayir Sok. Mateo Mratoviç Apt.
No: 5/2 Beyoğlu-İstanbul
Tel.: (0 212) 293 03 78 (pbx)
Faks: (0 212) 245 68 77

İstanbul satış mağazası

ArkeoPera Kitabevi
Yeniçarşı Cad. No: 66/A 34433
Galatasaray-Beyoğlu-İstanbul
Tel.: (0 212) 249 92 26

İzmir satış mağazası

ArkeoEge Kitabevi
Kıbrıs Şehitleri Cad. 1479 Sok. No: 10/A
Alsancak-Konak-İzmir
Tel.: (0 232) 422 36 38

Makale yazım ve yayımlama ilkeleri
web sayfamızda yer almaktadır.
www.arkeolojisanat.com
info@arkeolojisanat.com
dergi@arkeolojisanat.com

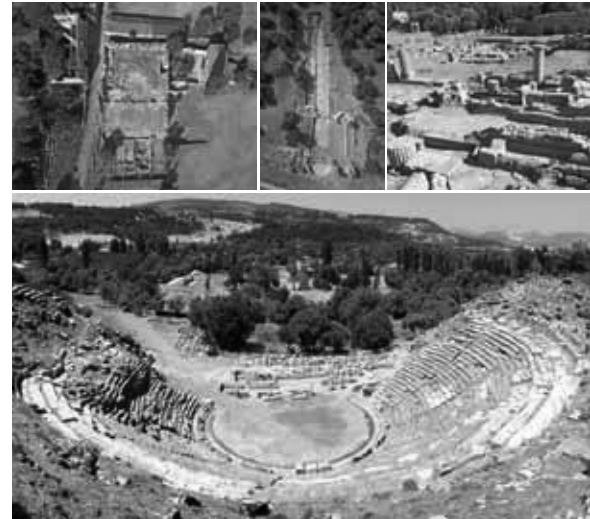
Yayın türü Uluslararası süreli yayın

ISSN 1300-4514

Baskı Depoprint Dijital Baskı ve Reklamcılık
Seyrantepe Oto Sanayi, Ahmet Bayman Cad.
No: 3-5, Sarıyer-İstanbul

"Ancak, memleketimizin hemen her tarafında emsalsiz defineler hâlinde yatmakta olan kadim medeniyet eserlerinin ilerde tarafımızdan meydana çıkarılarak ilmi bir surette muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden pek harap bir hâle gelmiş olan abidelerin muhafazaları için müze müdürlüklerine ve hafriyat işlerinde kullanılmak üzere arkeoloji mütehassıslarına kat'î lüzum vardır."

Gazi Mustafa Kemal

Kapak resmi: Stratonikeia 2015 Yılı Çalışmaları

İÇİNDEKİLER

- 1 Onur Özbek**
Üçdutlar Buluntu Noktası: Gelibolu Yarımadası'nda Neolitik Öncesi Döneme Ait Yeni Bir Açık Hava Yerleşimi
- 13 Semra Balcı – Yasin G. Çakan**
Volkanik Kapadokya Bölgesi'nde Tarihöncesine Ait Yeni Bulgular
- 27 R. Haldun Aydıngün**
Kara Taşımacılığında Hayvan Kullanımıyla İlgili Çok Erken Bir Örnek: "Canhasan Eşeği"
- 35 Francesca Balossi Restelli – Marcella Frangipane – Aysun Tuna**
Arslantepe'nin Korunması ve Sunumu: Erken Devlet Merkezinin Korunması ve Sunumu Kapsamında Sürdürülmekte Olan Çalışmalar
- 43 Cenker Atila**
Meander and Bird Skyphoi from Bademgediği Hill in Ionia
- 51 Emre Erdan**
Aydın Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Frig Tipi Fibula
- 61 Bekir Özer**
Kıyı Karia Arkaik Seramiği: Karia Kaseleri ve Denizaşırı Dağılımları
- 77 Duygu Akar Tanrıver**
Eski Smyrna'da Savaşlar, Silahlar ve Askeri Teçhizatlar
- 93 Derya Çığır Dikyol**
Kuzey Mysia Bölgesi'nin Sosyo-Ekonomik Tarihine Genel Bir Bakış
- 103 Turan Takaoğlu**
The Daedalic Style on Tenedos: New Light from Old Digs
- 111 Mehmet Ayaz**
Tenedos Nekropolisinde Ele Geçen Gri Amphoriskos ve Oinochoe Üzerindeki Aplike Yılan İkonografisi Üzerine Bir Değerlendirme
- 119 Murat Ay – Veysel Tolun**
Troas Granit Sütunlarının Batı Anadolu Kıyılarındaki Dağılımı Üzerine Arkeometrik Bir Yaklaşım
- 135 Celal Şimşek**
2015 Yılında Laodikeia'da Yapılan Çalışmalar
- 153 Bilal Söğüt**
Stratonikeia 2015 Yılı Çalışmaları: Yerleşim ve Kentleşme
- 169 Hatice Yılmaz Çorbacı**
Mardin Müzesi Kalıp Yapımı Kaseleri
- 179 Emine Köker Gökçe**
Isaura Tezgâh Ağırlıkları

- 189 Evren Şar İşbilen**
Hellenistik Çağ'da Kilikia'da Mısır Kültürleri ve Yayılımı
- 199 Onur Gülbay**
Haluk Perk Müzesi İntaglio ve Cameo (Yüzük Taşları) Koleksiyonu
- 211 Murat Aydaş**
Tralleis: Konum, Mekân, İsim ve Bellek
- 219 Hüseyin Sami Öztürk**
Nikaia'dan Yeni Yazıtlar VII: Traianus'un Onurlandırılması
- 223 Deniz Sever Georgousakis**
Rezan Has Müzesi'nden Yayımlanmamış Üç Muska ve Erken Bizans Dönemi'nden "Hipotetik" Büyü Kitabı
- 229 Senem Dinç – Yarenkür Alkan**
Karıncalı Kazısı Buluntuları: Epigrafik, Arkeolojik ve Antropolojik Bir İnceleme
- 239 M. Sacit Pekak – Deniz Saban-Ergi**
1453 Sonrasında Gelişim Gösteren İkonografik Üslup Önermelerine Ayvalık Taksiyarhis Kilisesi'nden Tartışmalı Örnekler
- 251 Alev Erarslan**
Yöresel Mimarinin Sürekliliği: Nail Çakırhan Örneği

Haber - Yorum - Yeni Görüş - Gözlem

- 271 Ünal Asan**
Tarihsel Çağlar İçinde Zeytin Kültü ve Kültürü
- 277 A. Bilgin Turnalı**
Fâtih'te Hoca Hayreddin Mescidi ve Çene-Zâde Tekkesi

2015 Yılında Laodikeia'da Yapılan Çalışmalar

Celal Şimşek

Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Denizli-TR. csimsek@pau.edu.tr

WORK AT LAODIKEIA IN 2015

Abstract

The work at Laodikeia during 2015 lasted all year long and covered excavations, restoration, conservation, drawing and cataloguing undertaken by specialising teams. The work at the North (Sacred) Agora brought to light the row of shops behind the North Portico of Syria Street and rooms of later periods built over the fallen wall of the Agora's south portico. The work at the Stadium Street exposed a stretch of 154 m north-south and the plaza at its south end. The work brought to light the Apsed Structure (basilica?) in the east, Trajan's Nymphaeum at the end of the street, the rectangular Trajan's Nymphaeum Plaza and the Magistral Building with Atrium at the south side of the plaza.

Keywords: Laodikeia, Excavation, Restoration, Street, Nymphaeum.

Öz

2015 yılında Laodikeia antik kentinde yıl boyunca kazı, restorasyon, konservasyon, çizim, kataloglama çalışmaları uzman ekiplerle sürdürülmüştür. Kuzey (Kutsal) Agora'da yapılan çalışmalarda, Suriye Caddesi Kuzey Portik gerisinde yer alan dükkân sıraları ve MS 494 depremi ile yıkılan Agora Güney Portik duvarı üzerine inşa edilen geç dönem mekânlar açığa çıkartılmıştır. Stadyum Caddesi'nde yapılan çalışmalarda, kuzey-güney yönlü olarak toplamda 154 m açılan caddenin ve güney sonunda yer alan meydanın kazısı gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar sonunda doğu yönde Apsisli Yapı (bazilika?), cadde sonunda Traian Nymphaeumu, dikdörtgen planlı Traian Nymphaeumu Meydanı ve meydanın güney sınırında Atriumlu Yönetici Binası ortaya çıkartılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Laodikeia, Kazı, Restorasyon, Cadde, Anıtsal Çeşme.

2015 yılında Laodikeia Antik Kenti'nde; Kuzey (Kutsal) Agora, Stadyum Caddesi, Traian Nymphaeumu, Traian Nymphaeumu Meydanı, Atriumlu Yönetici Binası, Laodikeia Kilisesi, Kiliseli Peristylli Ev, Septimius Severus Nymphaeumu olmak üzere yıl boyunca kazı, konservasyon ve restorasyon çalışmaları yapılmıştır (Res. 1)¹.

Kuzey (Kutsal) Agora Güney Portik Çalışmaları

Laodikeia Antik Kenti merkezinde iki tiyatro arasında ve Suriye Caddesi'nin kuzey yanında yer alan 265x128 m ölçülerindeki dikdörtgen planlı Kuzey (Kutsal) Agora ve Portiklerinde (Res. 1) 2011 yılı itibariyle başlatılan kazı ve restorasyon çalışmalarına 2015 yılında da devam edilmiştir (Şimşek 2007a: 267-271, res. 93a-f; Şimşek 2013a: 274-296, res. 371-403; Şimşek 2013b: 111-113, res. 1, 12; Şimşek 2014: 83-89, res. 1, 4-9; Şimşek 2015a: 642-650, res. 1, 9-14.).

2013 yılında agoranın güney kısmında yer alan tepe üzerinde yürütülen sondaj kazıları sonucu, Agora Batı Portik sütunlarına ulaşılmış ve 2014 yılında söz konusu sondaj aksında

Res. 2: Kuzey (Kutsal) Agora, Güney Portik kazı öncesi durumu (2014).

harç kullanılarak oluşturulmuş yıkıntı açığa çıkartılmıştır. Bunun kuzeyinde güney portiğin kırma çatılı sütunlu galerisini destekleyen *krepidoma* üzerindeki sütunların yükseltildiğini gösteren tuğla kemer sistemine ait yıkıntılara ulaşılmıştır. Çalışmalarda sütunlu galerilere ait kaidelerin (*Attik-Ion*) depremin şiddeti ile birlikte *stylobattan* kaydığı belirlenmiştir. Güney portiğe ait sütunların batı ve doğu portiklerde olduğu gibi batıdan doğuya doğru yıkıldığı

Res. 3: Kuzey (Kutsal) Agora, Güney Portiğin kazı çalışmaları sonrası durumu (Suriye caddesi dükkân sıraları, yıkılmış portik duvarı ve üstte sonraki kullanımlar, yıkılan Batı Portik sütunları).

Res. 4: Kuzey (Kutsal) Agora, Güney Portikte altta bulunan deprem izi ve üstte son kullanım.

ve doğu-batı aksında olması nedeniyle de diğer portiklere oranla daha fazla tahribatın olduğu tespit edilmiştir (Res. 4). Ayrıca güneybatı ikiz köşe sütunundan batıdan doğuya yıkılmış durumda açığa çıkartılan sütunların *Ion* başlıklarının üstünde harç için girinti ve taraklamalar yapılarak, tuğla kemerlerle galerinin yükseltildiğini gösteren yıkıntılar *in situ* olarak çıkartılmıştır (Res. 5). Yapılan çalışmalarda, 2014 yılında açığa çıkartılan üç adet kaidenin doğusunda altı adet *Attik-Ion* tipinde mermer sütun kaidesi, kırık durumda sütun tamburları ve iki adet *Ion* tipinde sütun başlığı daha tespit edilmiştir.

Kuzey (Kutsal) Agora'da daha önceki yıllarda yapılan çalışmalarda Erken İmparatorluk Dönemi'nden itibaren alanın bir *temenos* olduğunu gösteren yazıt ve mimari veriler ortaya çıkartılmıştır. Yine arkeolojik verilere göre *temenos* içinde biri kentin dokuma tanrıçası

Res. 5: Kuzey (Kutsal) Agora, Güney Portikte sütunlu galeride başlıklar üzerinde MS 4. yüzyılda yapılan tuğla kemerli yükseltme.

Res. 6: Ana Caddesi (Suriye, Stadyum, Efes, II. Su Dağıtım Terminali Caddeleri) ve akslarının kazı öncesi havadan görünümü.

Res. 7: Stadyum Caddesi'nde yapılan kazı çalışmaları ve güney önde Traian Nymphaeumu.

Athena'ya adanan *Korinth* düzeninde, diğeri de kentin baş tanrısı *Zeus*'a adanan *Ion* düzeninde olmak üzere iki tapınak ve altarı ile *naiskoslar* (?) yer almaktaydı. Bu dönemde *temenos* alanını çeviren portik sütunları *Ion* düzeninde planlanmıştı ve alanın tamamına yakını İmparator Diokletianus (MS 284-305) Dönemi depreminde yıkılmıştır. Daha sonra İmparator Büyük Constantinus (MS 306-337) zamanında Hıristiyanlığın serbest bırakılmasına bağlı olarak, alanın hemen doğusunda Laodikeia Kilisesi yapılmış ve tapınaklara ait yıkılmış olan daha büyük sütunlar ve başlıkları agoranın Doğu ve Batı Portiklerinde yapılan düzenlemelerde tekrardan kullanılmıştır.⁴ Bu nedenle Güney Portik sütunlu galerileri *dipteral* (çift sıra) olup ortadan kırma çatı ile desteklenmektedir. Oysa sonraki düzenlemede Doğu ve Batı Portiklerinde ortadan destek yapılmamış, 13 m genişliğindeki portik gezinti alanı üst örtüsünde daha kalın ahşap hatıllar kullanılmıştır. Bu düzenlemede mevcut verilere göre sadece Doğu Portikte yatay mermer mimari elemanlar (*arşitrav*, *friz*, *geison-sima*) kullanılmış olup diğerlerinde ahşap tercih edilmiştir.

Stadyum Caddesi Çalışmaları

Hellenistik Dönem'den itibaren *hippodomik* sistemde planlanan Laodikeia antik kentinde, Suriye Caddesi'nin (*decumanus maximus*) batı sonu köşesinde yer alan ve İmparator Caracalla'ya ithaf edilen *Nympheum* kavşağından başlayan, kuzey-güney doğrultulu olarak uzanan ana cadde (*cardo maximus*), stadyuma yöneldiği için "Stadyum Caddesi" olarak adlandırılmıştır (Şimşek 2013a: 125; Şimşek 2014: 50-51, Res. 21-22.).

Stadyum Caddesi'nin güneye doğru daha önce 2009 ve 2011 yıllarında olmak üzere 175 m'lik bölümü portikleriyle beraber kazılarak ortaya çıkartılmıştır (Res. 1, 6-11). Cadde, Suriye Caddesi'nde olduğu gibi MS 84-85 yıllarında, İmparator Domitianus Dönemi'nde, Sextus Julius Frontinus'un Prokonsüllüğünde, *Dorik* cephe olarak planlanmıştır. Caddenin, bu kullanımında 4,9 m genişliğinde olduğu ancak MS 3. yüzyılda yapılan bir düzenleme ile 6,1-7,5 m arası değişen genişliğe ulaştırıldığı belirlenmiştir. Ayrıca bu bölümde yapılan çalışmalarda, kentin MS 494 yılında ve Focas Dönemi (602-610) depremi sonrası terk edilmesine bağlı olarak taş ve kireç ocağı olarak kullanıldığı ve mimari elemanların yoğun şekilde tahrip edildiği gözlenmiştir. Stadyum Caddesi, topografik olarak kuzeyden güneye doğru yükselmekte olup kamu ve sivil yapılar caddenin iki yanına belirli bir sistem içinde yerleştirilmiştir. Belli noktalarda kemerli geçişlerin bulunduğu caddede, portikler üzerinde 10,9-11,6 m değişen ölçüye sahip aralıklarla dikdörtgen ayaklar ve ayakların aralarında üçer sütundan oluşan dikey taşıyıcı elemanlar açığa çıkartılmıştır (Şimşek 2013a: 125-130, Res. 150-156).

2015 yılında kuzey-güney yönlü olarak toplamda 154 m açılan caddenin ve güney sonunda yer alan meydanın kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Res. 1, 6-7, 11). Bu çalışmalarda

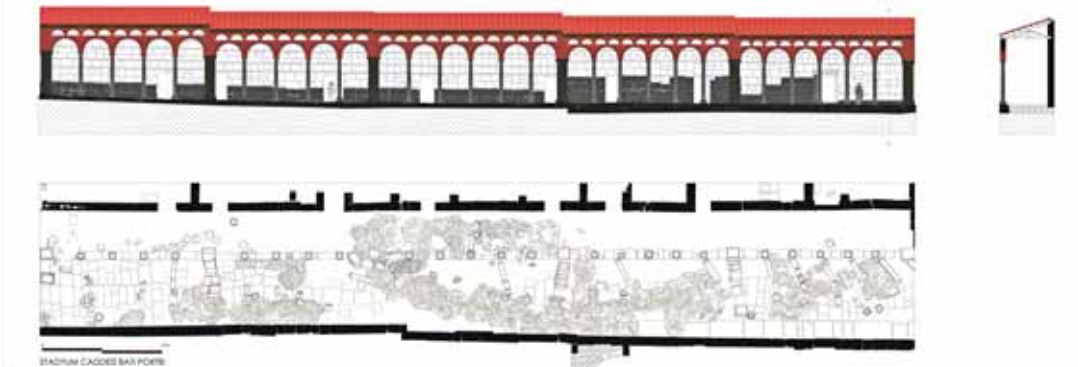
Res. 8: Stadyum Caddesi'nde MS 494 yılı depreminde doğu yönde yıkılan üzeri çift kemerli ayak ve sütunlar.

Res. 9: Stadyum Caddesi'nde MS 494 yılı depreminde doğu yönde yıkılan sütun ve kemerler.

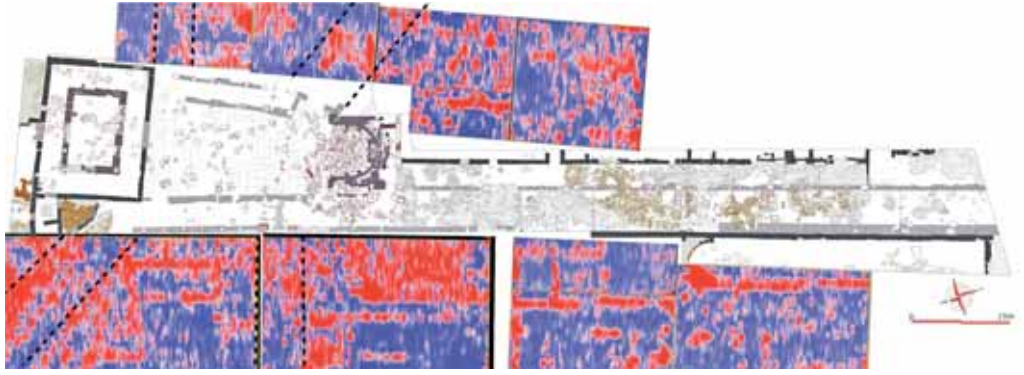
doğu yönde Apsisli Yapı (*bazilika?*), cadde sonunda Traian Nymphaeumu, dikdörtgen planlı Traian Nymphaeumu Meydanı ve meydanın güney sınırında Atriumlu Yönetici Binası ortaya çıkartılmıştır. Ayrıca 2015 yılında caddenin kazılan bölümünde mimari açıdan farklı bir düzenlemenin de yapıldığı tespit edilmiştir. Önceki kazı çalışmalarında caddenin her iki yanında açığa çıkartılan portik sisteminin değiştirildiği ve caddenin doğuya II. Su Dağıtım Terminali'ne doğru başka bir ana cadde aksıyla ayrıldığı anlaşılmıştır (Res. 1, 6). Doğuya ayrılan bu kavşaktan itibaren güneye uzanan caddenin doğu aksında *bazilika* (?) yapısına girişi sağlayan bölümlerde tek basamaklı kaldırımın yer aldığı, portik düzenlemesinin ise yalnızca batı aksında devam ettiği görülmüştür (Res. 7-8, 11).

Cadde genişliği güney bölümde, doğu aksında devam eden kaldırım nedeniyle daraltılmış olup 7,8 m olan genişlik 5,3 m'ye kadar düşürülmüştür. 2015 yılında kazılan caddenin doğu yanında yer alan ve kuzey-güney yönlü caddeye paralel uzanan yapının güney ucu bir apsisle sonlanmaktadır. Bu yapı bir Roma *bazilikası* olabilir. Yapı (*Bazilika?*) caddeyle bağlantılı olan altı girişe sahiptir. Bu bölümlerde doğu yöndeki kaldırım ve girişlere bağlı olarak cadde genişliği 5,4-5,65 m arasında değişmektedir. Güney yönde caddenin devamında yeni tespit edilen Traian Nymphaeumu'nun doğusunda cadde tekrar daraltılarak⁵, genişlik 4,65 m'ye düşürülmüştür (Res. 11). Bundan sonra cadde sonlanarak meydanın doğu portiği olarak devam eder ve genişliği 3,6 m'dir. Caracalla Nymphaeumu'ndan itibaren güneye uzanan Stadyum Caddesi (*cardo maximus*) bir meydan ile sonlanmıştır.

Stadyum Caddesi'nde yapılan kazı çalışmalarında ele geçirilen sikkeler, MÖ 2. yüzyıldan başlayıp, MS 7. yüzyıl başına kadar tarih vermektedir. Ancak caddenin taban kotunda, son kullanım ile ilişkili ele geçirilen sikkeler, MS 4. yüzyılın ikinci çeyreğinden-MS 5. yüzyıl sonuna kadar tarihlendirilmekte olup bu da caddenin MS 494 depremi ile birlikte yıkıldığını ve deprem sonrası terk edildiğini göstermektedir (Res. 14).

Res. 10: Stadyum Caddesi'nin taş planı ve Batı Portiğin restitüsyon çizimi denemesi.

Res. 11: Stadyum Caddesi'nin kazı sonrası taş planı (cadde, bazilika, Traian Nymphaeumu, Meydan ve Atriumlu Yönetici Binası) ile caddenin iki yanında yer radarı taramasıyla tespit edilen peristylli evler.

Doğu Kaldırım

Stadyum Caddesi'nden doğuya ayrılan ve II. Su Dağıtım Terminali'ne ulaşan caddenin, kavşak noktasından başlamak üzere güneye doğru devam eden doğu aksında tek basamaklı kaldırım tespit edilmiştir. Bu kaldırımın gerisinde doğu yanda caddeye paralel uzanan bir Apsisli Yapı (*Bazilika?*) yer alır (Res. 7-8, 10-11). Kaldırım, depreme bağlı olarak zeminin oynamasından dolayı cadde tabanından 0,1-0,28 m arası değişen yüksekliğe sahiptir, genişliği ise 1,6 m olup dikdörtgen formlu traverten bloklarla inşa edilmiştir. Caddede tespit edilen kaldırım düzenlemesinin Roma Dönemi'nde (MS 1. yüzyıl) ilk kullanım evresinde yapıldığını ve MS 494 depremine kadar kullanıldığını göstermektedir (Res. 14).

Apsisli Yapı (Bazilika?)

Yapı, II. Su Dağıtım Terminali'ne ulaşan cadde ayırımından itibaren Stadyum Caddesi'nin doğu yanında güney-kuzey doğrultulu olarak uzanmaktadır. Yapının güney duvarının bir apsis ile sonlanması sebebiyle "Apsisli Yapı" olarak adlandırılmış olup ilk yapıldığında bir Roma bazilikası olduğu ve daha sonra kilise olarak kullanıldığı düşünülmektedir (Res. 11-12). Apsisli Yapı, caddeye açılan altı adet giriş kapısına sahiptir.

Yapının kuzey-güney yönlü uzunluğu içten içe 45,6 m, dıştan dışa 48,15 m, kazılarla açığa çıkartılan doğu-batı yönlü genişliği 5,4 m'dir. Duvarlar, ortalama 0,7-0,9 m kalınlığa sahip iri boyutlu kesme traverten bloklar ile harçlı olarak örülmüştür. Yapının güney bölümündeki apsis yayının açığa çıkartılan genişliği 3,1 m, derinliği 3,6 m olup apsisin toplamda 6,2 m genişliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır (Res. 12). Apsis tabanı kare tuğlalarla döşenmiştir. Yapının kuzey ucunda ise iri boyutlu, renkli taş tesseralarla yapılan bir kısım mozaik döşeme yer alır (Res. 13). Mozaik döşemeler sadece batı ve kuzey duvar sırasına yakın olan bölümlerde kalabilmiş olup süsleme olarak iç-içe geçmiş örgü motifleri, aralarında daireler ve içinde + (haç), kum saati ve kare gibi geometrik motifler görülmektedir.

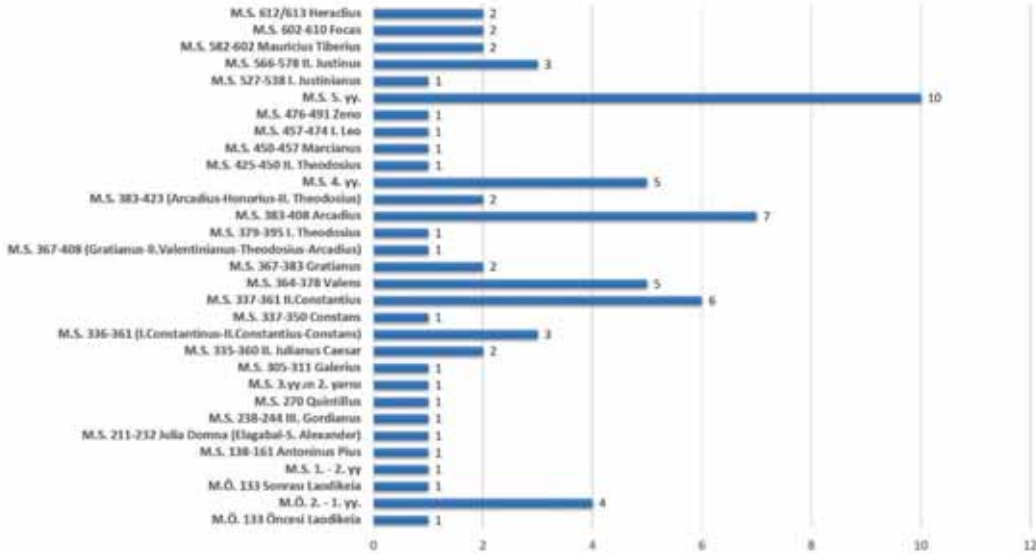

Res. 12: Stadyum Caddesi'nin doğu kenarında yer alan apsisli (bazilika?) yapı.

Res. 13: Stadyum Caddesi'nin doğu kenarında yer alan apsisli (bazilika?) yapının taban mozaikleri.

Stadyum Caddesi Sikke Dağılım Grafiği

Res. 14: Stadyum Caddesi sikke grafiği.

Apsisli Yapı'nın kaldırımı sınırlandıran batı duvarında, kaldırıma açılan 1,9-2,75 m arası değişen genişliğe sahip ve belli mesafelerde yerleştirilmiş altı adet giriş kapısı tespit edilmiştir. Bu kapıların yapının ilk inşa evresiyle ilişkili olduğu düşünülmekte olup geç kullanımda ise giriş kapıları örülerek kapatılmış ve caddeyle olan bağlantısı iptal edilmiştir. Apsisli Yapı'da gerçekleştirilen çalışmalarda, mozaik taban üstünde ele geçirilen sikkeler, MS 565-578 II. Justinianus ve MS 583-602 Mauricius Tiberis Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Ancak mozaik tabanının yüzeye yakın bir kotta olması ve sikkelerin burada ele geçirilmesi sebebiyle kesin

Res. 15: Traian Nymphaeumu'nun üçüncü kullanım safhasında (MS 494 yılı depremiyle) yıkılan mimari blokları ve Traian heykel grubunun buluntu hali.

bir tarihlleme verebilecek nitelikte değildir. Yapı, cadde ve caddeyle bağlantılı olarak MS 494 depremi sonrası yıkılarak terk edilmiş olmalıdır.

Batı Portik

Batı portikte, 2015 yılı kazı çalışmalarına başlanan ve ortaya çıkartılan bölümlerde alanın terk edilme öncesi olan son kullanımına ait düzenleme ortaya çıkartılmıştır. Bu düzenlemede kuzeyden güneye doğru 3 ayak arasında 5'erden 15 adet, Traian Nymphaeumu arkasına kadar ise 3 ayak arasında 4'erden 8 adet ve toplamda 6 ayak ve 23 adet sütun ortaya çıkartılmıştır (Res. 7-11). Portikte iki ayak arası 12,4-14,73 m arasında değişmektedir.⁶ Traverten bloklardan oluşan ayaklar ve arasındaki sütunların üzerine tuğla kemer sistemi yapılarak yerden yükseklik arttırılmıştır. Bu sistemde yapılan kemerler depremde yıkıldıkları şekliyle tespit edilmiş olup kemer sistemi iki katlı yapılmış ve altta iki sütun ya da ayak üzerine oturtulan kemerler üstte daha küçük iki kemerli yapılmıştır (Res. 8-10). Açığa çıkartılan batı portiğin uzunluğu 92,5 m, portik genişliği 4 m'dir. Portiğin gerisinde sıralı şekilde yapılan dükkânlar yer almaktadır. Mevcut haliyle cadde tabanından 0,43-0,52 m arası değişen yüksekliğe sahip tek basamak ile çıkılan portik *stylobati* devşirme traverten bloklardan yapılmıştır. *Stylobat* üzerinde açığa çıkartılan *in situ* kaideler haricinde, batı portiğe ait tüm dikey ve yatay taşıyıcı mimari malzemenin, MS 494 yılı depremi ile birlikte doğu yöne, cadde tabanı üzerine devrildiği ve düşmenin etkisiyle farklı şekillerde kırıldıkları tespit edilmiştir (Res. 8-9).

Batı portik *stylobati* üzerinde bulunan tüm kaideler bilinen düzen dışında ve sütun başlıkları *impost* tipte yapılmıştır. *In situ* olarak açığa çıkartılan *plintheler* arası mesafe 1,68-1,75 m'dir⁷. *Impost* mermer ve traverten sütun kaideleri 0,2-0,35 m yüksekliğe, 0,5-0,64 m genişliğe ve 0,49-0,63 m derinliğe sahip olup sütunların oturduğu üst kısımdaki çapları ise 0,34-0,49 m arasındadır. Ortaya çıkartılan sütunların genel karakteri, beyaz damarlı, gri renkli mermerden yivsiz yapılmış olmalarıdır. Sütun yükseklikleri 2,5-2,7 m arasında değişmektedir. Sütunların altında ve üzerinde, yine traverten ve mermer devşirme malzemeden yapıldığı görülen bozulmuş *Dor* ya da *Toskania* tipinde geç dönem başlıklar ve kaideler yer almaktadır. Başlıklar, 0,22-0,4 m yüksekliğe sahip olup *portik stylobati* üzerindeki dikey taşıyıcı sistem kaide, sütun ve başlıklar ile toplam yükseklik 3,15-3,25 m arasındadır. Bu ölçü farklılığının sebebi, malzemelerin devşirme olarak getirilip tekrardan portikte kullanılmasından kaynaklanmakta olup yükseklik problemi başlıkların üzerine yapılan tuğla kemer sistemi⁸ ile çözülmüştür. Alanda yıkılan çift katlı kemer sistemi yaklaşık 3 m yüksekliğe sahiptir. Bu durumda sütunların kemerlerle birlikte toplam yüksekliği 6,15-6,25 m civarındadır. Kazı çalışmalarında, başlıklar üzerinde yükselen tuğla kemerlerin de deprem nedeni ile dikey taşıyıcı elemanlarla birlikte cadde üzerine doğu yönde yıkıldığı haliyle açığa çıkartılmıştır⁹ (Res. 8, 10). Sütun ve ayakların üzerine yapılan iki katlı tuğla kemerler altta tek geniş, üstte ise dar ikişer açıklıklı yapılarak hem mukavemet sağlanmış, hem de daha fazla yükseklik elde edilmiştir¹⁰. İkinci katı oluşturan kemer sisteminin yüksekliği kaymalar nedeniyle tam ölçülememiştir, ancak başlık üstünden itibaren iki katlı kemer yıkıntısının oluşturduğu toplam yükseklik yaklaşık 3,7 m'dir. Batı portik, ahşap hatıllar üzerinde sundurma kiremit çatı ile kapatılmış olup alanda yıkıntı halinde yoğun *stroter* ve *kalypterler* bulunmuştur.

Kazı çalışmalarında, portik gerisindeki dükkânların yalnızca doğu duvarları açığa çıkartılmış olup duvarların farklı boyutlardaki traverten taşlar, tuğla ve harç ile örüldüğü görülmüştür. 1,2-1,75 m değişen aralıklarla giriş kapıları tespit edilen dükkânların, belli bölümlerde girişlerinin örülerek kapatıldığı belirlenmiştir¹¹. Bu durum, kentin terk edilmesi sırasında dükkân sahiplerinin mülklerini, geri gelme düşüncesi ile koruma altına almak istemelerinden kaynaklanmaktadır.

Caracalla Nymphaeumu'nun batısından itibaren başlayan kuzey-güney yönlü Stadyum Caddesi (*cardo maximus*), toplamda 315,6 m uzunluğa sahip olup hem cadde üzerindeki hem de kentin farklı bölümlerindeki önemli yapılarla bağlantıyı sağlayan ana güzergahlardan biridir. Stadyum Caddesi batıda Efes Portikosu, doğuda II. Su Dağıtım Terminali'ne ulaşan ana cadde, güney ucunda Traian Nymphaeumu ve Meydanı ile meydandan güneydoğu ve batıya bağlantıları sağlayan ana caddelerle ilişkilidir (Res. 1, 6).

Traian Nymphaeumu Çalışmaları

2015 yılı çalışmalarında kazısı gerçekleştirilen önemli yapılardan bir diğeri, kazı öncesi yayınlarda "Güney Nymphaeumu" adı (Şimşek 2013a, 161-162, Res. 202-204.) ile değerlendirilen, ancak kazılarda bulunan yazıtlar ve heykel grubundan dolayı "Traian Nymphaeumu" olarak yeniden adlandırılmıştır. Anıtsal çeşme yapısı Stadyum Caddesi'nde yapılan çalışmalar sırasında, batı portiğin güney ucunda ortaya çıkartılmış olup cadde ve buna bağlı olan portiği güney uçta sınırlandırmaktadır (Res. 1, 7, 11).

Traian Nymphaeumu, aynı zamanda Stadyum Caddesi'nin güney sonunda yer alan dikdörtgen planlı Traian Meydanı'na bağlanmaktadır (Res. 11). Meydanın güney sınırında, ise Atriumlu Yönetici Binası yer alır. *Nymphaeum* yapısının ön cephesi meydana bakmaktadır ve meydan ile birlikte planlanmıştır. Çeşme, konumu itibariyle kentin dört bir yanından meydana ulaşan kişileri hem görsel olarak karşılayan, hem de işlevsel olarak halkın ve çevresindeki yapılara su sağlayan kamusal nitelikli, önemli bir yapıdır.

Birinci Evre (MS 113/114): Doğu-batı yönlü yapılan ve ön cephesi güneyindeki meydana bakan çeşme, dıştan dışı 11,32-11,9 x 9,45 m, içten içe 5,77 x 7,88 m ölçülerinde olup dışta dikdörtgen, içte ise at nalı şeklinde apsidal bir plana sahiptir (Res. 7, 11, 15, 20). Yapının ana taşıyıcı duvarları farklı boyutlardaki traverten bloklardan yapılmıştır. Apsidal havuzu çevreleyen sütunlu galeri; podyumlu, içte sekiz adet sütunun oturduğu *plaster* çıkıntılı olup farklı renkteki mermerler ve iki adet granitten oluşan *Attik-Ion* kaideli sütun, iki adet *Kompozit* ve altı adet *Korinth* başlığın taşıdığı *arşitrav-friz*, *geison-sima* üstünde yarım daire ve beşik çatılı mimari cepheden oluşur (Res. 7, 16-18). Apsidal havuz 11,9 x 5,77-7,88 m ölçülerine sahip olup havuz içi yüksekliği 1,7 m'dir. Havuzun tabanı, farklı boyutlardaki traverten bloklardan¹² yapılmıştır. Taşıyıcı olan doğu, batı ve kuzey duvar, havuz planına uygun bir şekilde dışta düz, içte apsidal olarak farklı boyutlardaki traverten bloklarla örülmüştür. *Nymphaeum*'un kuzeydoğu ve kuzeybatı bölümleri ile kuzeyde su sağlayan künkli sistemi ise yer yer *opus caementicum* tekniğinde (çaytaşı ve harçlı örgü) örülmüştür. Güney yönde ise apsidal havuzun önünü sınırlandıran 0,95 m yüksekliğe sahip mermer *parapetler* ve üzerinde 0,35 m yüksekliğe sahip profilli mermer *parapet taşları* yer almaktadır.

Çeşmede havuzu çevreleyen beden duvarları ve sütunların oturtulduğu sekiz *plaster* çıkıntı hem hareket, hem de birinci derece deprem bölgesinde yer alan yapıya mukavemet sağlamıştır (Res. 20, 22). Havuz içinde yer alan *plasterlerin* araları, suyun sızmaması için beyaz renkli kalın bir sıva ile kaplanmıştır. *Plasterler* batı ve doğu cephede üçer, kuzey cephede ise iki adet olmak üzere belirli aralıklarla yerleştirilmiştir. Dikdörtgen formlu bu hareketli *plasterler*, havuz içinde 0,57-0,7 m arasında değişen derinlik ve genişliğe sahip olup tabandan 1,38 m yüksekliğindedir. *Plasterler* arası mesafeler havuz *apsidialine* uygun güneyden kuzey yöne doğru genişletilerek (1,25; 1,4; 1,55 m) yerleştirilmiştir. *Plasterlerin* üstüne 0,31 m yüksekliğinde profilli taş yerleştirilmiş olup bu havuzu çevrelemekte ve cepheye yerleştirilen mimari blokların yükünü eşit şekilde alt kısma dağıtmaktadır. Bu blokların hemen üstünde

Res. 16: Traian Nymphaeumu'nun üst yapı elamanları (arşitrav, geison-sima ve alınlıklar).

Res. 17: Traian Nymphaeumu'nun ilk kullanım aşamasının 3D çizimi denemesi.

ise yine statik açıdan yükü dağıtan, aynı zamanda da mimari cephe ile havuz bölümü arasında estetik bir çerçeve oluşturan, 0,32 m yüksekliğe sahip *rozetli meander* süslemeli mermer *stylobat* sırası yerleştirilmiştir (Res. 22). Bunun üzerinde *Attik-lon* tipindeki mermer kaideler, dikey ve yatay elemanların ağırlığını taşımaktadır. Kaidelerin üstünde, sütunlar, yan cephelerde *Korinth* (6 adet), ana cephede *kompozit* (2 adet) tipinde başlıklar, *arşitrav-friz* blokları ile kavisli ve üçgen alınlıklı *korniş* blokları bulunur. Bu sayede çeşmede hareketli, anıtsal ve gösterişli bir cephe oluşturulmuş, aynı zamanda sütun başlıkları üstünden *arşitrav-friz* blokları arkada yer alan traverten duvar içerisine de saplanarak, mimari cepheye mukavemet sağlanmıştır (Res. 16-18).

Traian Nymphaeumu'nda yapılan çalışmalar MS 494 depremi ile birlikte, cepheye ait tüm blokların apsidal havuz içerisine yıkıldığını göstermiştir (Res. 17, 24). Mimari elemanların, havuz içerisindeki yıkıntı konumu, cephenin antik dönemdeki planını göstermesi açısından önemlidir. Bunlar üzerinde yapılan gözlemlere göre cephe, tek katlı olarak planlanmış ve *plasterler* üzerinde sekiz sütun, başlık ve yatay elemanlar ile alınlıklar yer almaktadır. Ele geçirilen mimari elemanlar, merkez nişin, yan bölümlerden daha yüksek ve görkemli olarak planlandığını göstermektedir. Ana niş önündeki iki *plasterin* arası 3,6 m genişliğe sahip ve

Res. 18: Traian Nymphaeumu'nun ilk kullanım aşamasının 3D çizimi denemesi.

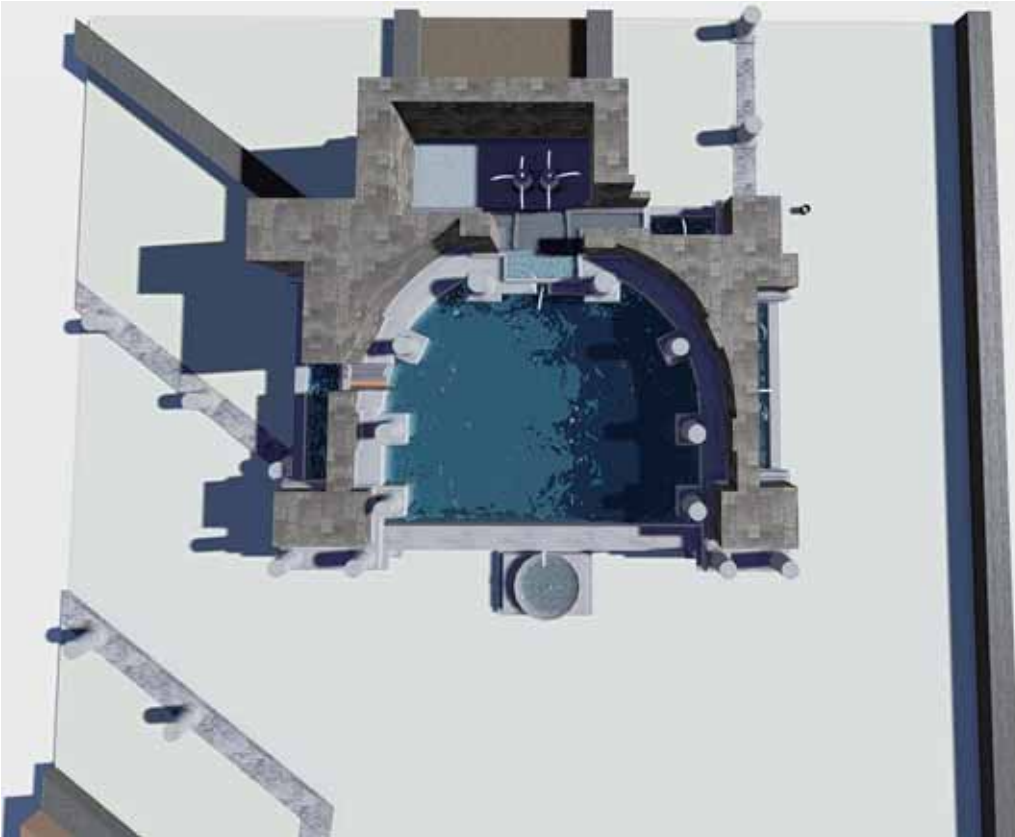

Res. 19: Traian Nymphaeumu'nun su sistemi.

merkezde ikiye bölünmüştür. Bu bölümün hemen önünde yıkıntı halde tespit edilen sütunlar, diğer sütunlara göre daha kalın ve uzundur. Bu cepheden havuzun güneyine yıkılan büyük boyutlu bir *kompozit* başlık (Yükseklik: 58,5 cm) da olasılıkla ana cephedeki sütunlara ait olmalıdır. Yine kazılar sırasında ele geçirilen daha yüksek (Yükseklik: 0,32 m) ve diğerlerine göre daha geniş üst çapa (Çap: 0,54 m) sahip olan iki *Attik-lon* tipi mermer kaide de bu sütunlara ait olmalıdır. Yan cephelerde yer alan üçer *plaster* üzerinde taşınan altı adet sütun, kaide ve başlıkları, ana

cephedekilere oranla daha kısa ve ince yapılmıştır (Res. 17-18). Ayrıca iki yanda yer alan *Attik-lon* kaideler hem yükseklik (Yükseklik: 0,22 m), hem de sütunun oturacağı üst çap (Çap: 0,43 m) olarak daha küçüktür. Yan cephelere ait sütunlar granit ve renkli mermerden yapılmış olup yükseklikleri 3,6 m'dir. Ele geçirilen altı adet *Korinth* sütun başlığı, bu sütun ve kaidelere ait olup bunlar, 0,44-0,45 m yüksekliğe, 0,33-0,35 m alt çapa sahiptir.

Traian Nymphaeumu'nun apsidal havuzuna su, kuzey duvarın arkasında bulunan künk sistemlerinden sağlanmıştır. Buraya ise su güneyde yer alan II. Su Dağıtım Terminali'nden getirilmiştir. Su, künk sistemiyle doğu-batı doğrultulu dikdörtgen planlı su tankından bir kanal ile çeşme havuzuna verilmiştir (Res. 19-20). Su tankı, *nymphaeumun* batı duvarı sınırı ile başlamakta, doğuda Stadyum Caddesi Batı Portiği'nin dükkân sıraları ile aynı hizada sonlanmaktadır. 2,85 x 5,35 m ölçüsünde yapılan su tankının bir kısmı korunmuştur. Duvarlar, çay taşı, küçük boyutlu travertenler, kare formulu (0,29 x 0,29 m) ya da ince dikdörtgen formulu yarım tuğlalardan harçlı olarak örülmüştür. Su deposunun doğusunda, batı portik taban seviyesinden getirilen doğu-batı yönlü pişmiş toprak künk hatları¹³, dirsekli bir sistemle

Res. 20: Traian Nymphaeumu'nun ilk kullanım aşamasına ait havuz ve su sisteminin 3D çizimi.

doğu duvarına bağlanmakta ve deponun güneyinde, ana nişin hemen arkasında tespit edilen tankta basıncı alındıktan sonra, iki adet pişmiş toprak künk ile havuza sağlanmaktadır. Doğuda tespit edilen künk 0,28 m, batıda tespit edilen künk ise 0,4 m çapında olup batı yöndeki küngün içinde kullanıma bağlı 4 cm kalınlıkta kalker oluşmuştur. Söz konusu iki künk içindeki suyun basıncı alınarak kanal vasıtası ile *nymphaeumun* ana cephesine, su sağlanmıştır. Ayrıca havuza dolan su, duvar üstüne açılan birer kanal ile hem doğuda, hem de batıda yer alan küçük havuzlara su vermiş olup batıda yer alan pişmiş toprak künkler ise yakında bulunan yapılara fazla suyu vermek üzere yapılmıştır. Deponun güneyindeki iki künk ve kapalı kanal hattı, *nymphaeum* ana cephesindeki "L" formu doğu kanala ve ana cephedeki *plasterlere* ulaşan merkez kanala bağlanmıştır. Bu iki kanalın batısında yer alan L formu diğer kanala su sağlayan bir künk daha olmalıdır. Ancak L şeklinde yapılan açık kanal hatlarının apsidal havuza ulaşan kısa kenar ağızlarına 5-8 cm yüksekliğinde harç ve çay taşı ile oluşturdukları sığ set örgü, belli miktarda suyun bu kanallarda tutularak, doğuya ve batıya da yönlendirilmesi sağlanmıştır. Doğuda bulunan kanal, kuzey duvar içerisinde doğu yönde 0,55 m derinlik, 0,35 m genişlik¹⁴ ve 1,7 m uzunluğunda devam etmekte, Stadyum Caddesi Batı Portiği, Traian Nymphaeumu ile sınırlandırılan güney ucunda traverten kemerli küçük bir çeşmeye su sağlamaktadır. Traverten kemerli çeşmenin, kemerini oluşturan kilit taşı ve koltuk taşları tahrip olmuş ancak yan kemer blokları *in situ* halde açığa çıkartılmıştır. Çeşmenin kalabilen mevcut yüksekliği 1,6 m olup derinliği 0,7, genişliği 1,95 m'dir. 290,8 m kot seviyesinde, *opus caementicum* tekniğinde çaytaşı ve harç ile yapılan taban açığa çıkartılmıştır. Çeşmenin batı duvarı üstünde blok içerisine 0,25 m derinliğinde açılan kanal, Traian Nymphaeumu doğu kanalından getirilen suyu çeşme içerisine ulaştırmakta olup söz konusu kanal içerisinde ve çeşmeye ait batı duvarda yoğun kalker tabakası oluşmuştur. Bu küçük çeşme yapısı, bir yandan Stadyum Caddesi Batı Portiği'nin güney ucuna estetik bir görüntü sağlamakta, diğer yandan da dükkân sahiplerinin günlük su ihtiyacını karşılamaktadır. Ana nişte bulunan ve batıya ulaşan "L" kanal ise doğu kanalda olduğu gibi bir düzenlemeye sahip olmalıdır, ancak bir sonraki evrede küçük boyutlu traverten bloklar ile 0,33 m yüksekliğinde bir set örülerek batı ucu kapatılmıştır.

Traian Nymphaeumu'nun apsidal havuzu zemininde, cepheye ait yıkıntı durumdaki blokların kaldırılması sırasında, çeşmenin ilk evresi ile ilişkili olan ancak son evresinde tekrar kullanıldığı anlaşılan Traian ve Daker (Dacialı) esirden oluşan anıtsal boyuttaki (Yükseklik: 2,84 m) heykel grubuna ulaşılmıştır (Res. 15). Grup heykel, Traian'ın zırhlı heykeli ve yanındaki Dacialı esirden oluşmakta olup depremin etkisi ve mimari blokların üstüne şiddetle düşmesi sonucu çok fazla iri ve küçük parçalar halinde kırılmıştır. Son evrede, *nymphaeumun* güneydoğu iç köşesinde kullanıldığı belirlenen heykel grubu, ilk kullanım evresinde, havuzun ana nişi içerisine yerleştirilmiş olmalıdır. Çeşme *arşitravları* üzerinde Traian'ın kazandığı unvanların yer aldığı Grekçe yazıt bulunur. Ana niş içinde yer alan imparatorun anıtsal heykeli altından özel bir sistemle havuza su sağlanmıştır. Burada imparatorun düşmanlarına karşı acımasız bir komutan, dostlarına karşı ise koruyucu, bolluk ve bereket sağlayan bir devlet adamı olarak yorumlanabilecek politik propaganda vurgulanmıştır. Ana cepheye yer alan *plasterlerin* orta bölümüne ulaşan merkez ve yan su kanallarının hemen önünde, iki sütun arasına gelecek şekilde yerleştirildiği düşünülen Traian heykeli, *Nymphaeum* doğu duvarının güney ucunda kullanılan podyum bloğundaki su yasası ile ilişkili olarak bilinçli bir şekilde yerleştirilmiştir (Res. 17-18). Söz konusu yazıt ve heykel grubu, Laodikeia halkına, Roma İmparatorluğu'nun gücünü ve kente getirdiği zenginlikleri gösteren görsel propaganda aracıdır. Su Yasası'na ilişkin fermanın yer aldığı podyum bloğu 218 cm genişlik, 92 cm yükseklik ve 40-46 cm arası değişen kalınlığa sahiptir (Şimşek 2015b: 66-67). Mermerden yapılan bloğun meydana bakan güney yüzündeki yazıt *Grekçe*dir. Blokta Traian'ın ithafalarında "ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥΔΑΚΙΚΟΥ" unvanlarının görülmesi, yazıtta sözü edilen kişinin MS 113/114 yıllarında *Asia Eyaleti* Valisi olan Aulus Vicirius Martialis olduğu anlaşılmaktadır. Su Yasası; suyun kullanımı, kontrolü, korunması, dağıtımı, görevlilerin kimler olabileceği hakkında bilgiler vermekte, tahribat yapanlara, kirletenlere, haksız dağıtım yapanlara ve kuralara uymayanlara verilecek cezaların miktarları bildirilmektedir. Yazıtta "*Laodikeialıların Muhteşem Kenti*" ifadesinin geçmesi, kentin önemini ve zenginliğini vurgulamaktadır. Böylece kent yöneticileri tarafından bilinçli olarak ana cepheye yerleştirilen ve halka su

Res. 21: Traian Nymphaeumu'nun son kullanım aşamasında eksedraya dönüştürülmesi (haçlı parapet babaları ve taçların basamak yapılıması).

Res. 22: Traian Nymphaeumu'nun son kullanım aşamasında havuz parapetlerinin sökülerek eksedraya dönüştürülmesi.

yasası ile ilişkili mesajı görsel bir propaganda aracı olarak ileten heykel grubu, kaidesinin altından havuza dolan su ile İmparatorun Laodikeia'ya sağladığı suyun bolluğunu, bereketini, hâkimiyetini, yetkisini ve gücünü vurgulamaktadır. Diğer yandan Traian'ın esir ile birlikte (Dacialı) zırhlı olarak betimlenmesi, İmparatorluğun ulaştığı sınırları ve gücü halka iletmektedir. Traian'ın göğüs zırhına işlenen sembol ve betimlemeler de benzer mesajlar iletmektedir. Sağ omuz üzerinde işlenen şimşek tanrısal gücünü aldığı Zeus'a, göğüs üzerindeki kanatlı Medusa başı zaferlerine yardım eden Athena'ya, karın bölgesinde antitetik olarak yerleştirilen Griphonlar Apollon'a sembolik olarak gönderme yapmaktadır. İki griphon, aralarındaki hydria (su testisi) üzerine birer pençesini yerleştirmiş olup hydrianın ağız bölümü içerisinde dalgalı kazımlar olarak gösterilen su üzerindeki yetki ve güç ifade edilmiştir. Hydria kaidesinin iki yanına yerleştirilen haşhaş bitkisinin hemen altında, griphonların basacağı zemini de oluşturan ve iki yana yapraklı sarmal filiz dalları ile yerleştirilen bitkisel bezemeler yapılmıştır. Böylece, Traian'ın hydria içinde betimlenen su ile birlikte, sağlık, güzel sanatların koruyucusu, kentin topraklarına bereket, bolluk ve zenginlik ihvan ettiği bitkisel betimlemelerde vurgulanan ana mesaj olmuştur. Laodikeia Meclisi ve yönetimde söz sahibi görevliler tarafından, Traian Nymphaeumu'nda Laodikeialılar'a verilmek istenilen mesaj, anıtsal çeşme yapısı, heykel grubu ve yazıt ile birlikte hem doğrudan hem de sembolik olarak aktarılmıştır.

Traian Nymphaeumu'nun batı ve kuzey cephesinin yanı sıra doğu cephesinde de suyun bolluğu ve zenginliğini göstermek amacıyla hareketlendirildiği görülmektedir. Nymphaeum'un korunabilen doğu yan duvarın dış cephesinde, kuzey-güney yönlü, dikdörtgen planlı mermer bir havuz yer alır (Res. 20, 23). Söz konusu havuz, Traian Nymphaeumu gibi farklı evrelerde düzenlemeler geçirmiş, ilk kullanım evresinde dar yapılan havuz, son kullanım evresinde doğu yönde genişletilmiştir. Bu nedenle ilk kullanım evresi ile ilgili yeterli bilgi mevcut değildir ancak bu evrede havuzun mermer parapetler ile sınırlandırıldığı ve parapetlerin üstünde mermerden yapılan parapet taçları ile hareketlendirildiği belirlenmiştir. Bu havuzun güney kısa kenarını oluşturan mermer parapetin önünde, zemin seviyesinde tespit edilen pişmiş toprak künk sistemi ile söz konusu havuza su sağlanmıştır. Ancak künk sistemi büyük ölçüde tahrip olmuştur. Havuz, Nymphaeum'un doğu duvarının dış cephesindeki monotonluğu kırmamasının yanı sıra Stadyum Caddesi'nin güney bitişine ulaşan kişilerin yararlanması ve caddeye hareket kazandırması amacıyla yapılmış olmalıdır. Doğru yönde yer alan bu küçük çeşmenin biraz büyütülmesi, meydan düzenlemesine bağlı olarak apsidal havuzun ön parapetlerinin kaldırılması, meydana bakan oturma alanı olarak düzenlenmesi ile aynı dönemde olmalıdır.

Apsidal havuzun batı kenarında, ikinci ve üçüncü plaster çıkıntısının arasındaki traverten taç bloğunun içinden açılan bir kanal yoluyla, havuzdan taşan fazla su, arkadaki sığ bir kanala bağlanmakta ve kanal önüne, duvara yapılan mermerden bir hazneyle fazla suyu toplamaktadır. Bu haznenin batı ucunda ise, hazne ile bitişik olarak tasarlanan ve duvar içinden geçirilen ikili künk sistemi yerleştirilmiştir. Bu sayede fazla su çevredeki yapılarda tekrardan

kullanılmaktadır. Bu sistemin hemen güneyinde ise batıya ulaşımı sağlayan yolun başlangıcının iki kenarında küçük birer havuz daha yapılmıştır (Res. 20).

İkinci Evre: Bu evre ile ilgili bilgilerimiz sınırlı olmakla birlikte, olasılıkla Hıristiyanlığın Büyük Constantinus tarafından *Milano Fermanı* ile birlikte serbest bırakılması (MS 313) sonrasında, *Nymphaeum*'un apsidal havuzu önündeki *parapet* blokları ve *parapet* babalarının meydana bakan dış yüzüne haç işaretleri kazınarak yeni dinin gücü vurgulanmıştır (Res. 15, 21-23). Benzer haç işareti, *nymphaeumun* doğusunda yer alan ve daha sonra doğu yönde genişletilen dikdörtgen havuzun *parapetlerinin* dış yüzünde de tespit edilmiştir. İkinci evrede anıtsal çeşme bir müddet daha çeşme işlevini sürdürmüştür.

Üçüncü Evre: Özellikle MS 4. yüzyıl ortalarından itibaren meydanın güneyinde Atriumlu Yönetici Binası'nın yapılması ile meydan büyük önem ve hareket kazanmış olup buna bağlı olarak ana havuz *parapet* babaları, taçları ve heykeller de kullanılarak iki basamaklı *eksedraya* dönüştürülmüş, su sadece batı ve doğu yanlardaki havuzlar ile kuzey arkada portik sonunda yer alan havuza verilmiştir (Res. 15, 19, 21-23). Son evrede, ana havuzun işlevini yitirmesi ile oluşan su problemi, *Nymphaeum* doğu dış duvarında bulunan dikdörtgen havuzun büyütülmesi ile çözülmüştür. Bu nedenle, ilk evrede daha dar dikdörtgen bir form gösteren havuz, doğu yönde genişletilmiştir. Diğer yandan, Traian Nymphaeumu Batı Caddesi'nin kemerli giriş kapısına ait kuzey ve güney ayaklara bitişik yapılan ve gerisindeki portik basamakları ile sınırlandırılan iki adet küçük havuzcu da son evrede meydana ulaşan kişilerin günlük ihtiyacına yönelik olarak su sağlamaktadır. Ayrıca bu dönemde meydan etrafında bir kısmı yazıtlı olan MS 4.-5. yüzyıla ait birçok yönetici heykeli ve bunların parçaları ele geçirilmiştir. Diğer taraftan meydanın traverten olan tabanı üzerine tekrardan mermer taban döşenmiştir. Traian Heykel grubu *eksedraya* çevrilen havuzun güney doğusuna yerleştirilmiştir. Bu durum Traian heykel grubunun Laodikeialılar tarafından Roma'da ortaya çıkartılan örneklerde olduğu gibi, Büyük Constantinus olarak yeniden yorumlandığını ve siyasi öneme sahip olan bu alan içerisinde Hıristiyan halka propaganda amacıyla sunulduğunu düşündürmektedir. Traian'ın portresinin Büyük Constantinus ile olan yakın benzerliğinin yanı sıra Traian'ın üzerindeki askeri zırh ile yanındaki esir figür de bu heykelin Büyük Constantinus olarak yorumlanmasına ve halka sunulmasına olanak sağlamıştır (Res. 15). Çünkü İmparator Büyük Constantinus, MS 312 yılında gerçekleştirdiği *Milvian Köprüsü Savaşı* öncesi gördüğü bir rüya sonucu Hıristiyanlığa yakınlık duyan ve Hıristiyanlara ilk kez inanç özgürlüğü tanıyan Roma İmparatoru'dur. Bu nedenle İmparatorun *Milvian Köprüsü*'nde Maxentius'a karşı gerçekleştirdiği savaş ile birlikte din alanında sergilediği özgürlükçü tutum, onun Hıristiyanlar tarafından bir kurtarıcı olarak sevilmesine ve saygı duyulmasına sebep olmuştur. Laodikeialı yöneticiler, zırh içerisindeki Traian heykelini bu nedenle askeri başarıları ile de tanınan Büyük Constantinus olarak yorumlamış ve bu önemli meydan içerisindeki görkemli *eksedra* yapısında son kullanım evresinde sergilemişlerdir. Yanındaki esir figürü de, İmparator Büyük Constantinus tarafından Maxentius'a karşı gerçekleştirilen başarı ve zafere, özellikle de yeni dinin zaferine bir gönderme olarak yorumlanmış olmalıdır. Büyük Constantinus'u hiçbir zaman görmeyen Laodikeialılara, Traian heykelinin Büyük Constantinus olarak tanıtılması sebebiyle zarar verilmediği, bu sebeple günümüze kadar ulaştığı düşünülebilir.

Traian Nymphaeumu Meydanı Çalışmaları

Aynı adla anılan anıtsal çeşme yapısı ile birlikte planlanan dikdörtgen meydan "Traian Nymphaeumu Meydanı" olarak isimlendirilmiştir (Res. 1, 11, 24). Traian Nymphaeumu Meydanı'nı, ilk evrede doğuda Stadyum Caddesi ile kuzeyinde Traian Nymphaeumu sınırlandırmakta olup güney tarafı sınırlandırılan Atriumlu Yönetim Binası ilk safhada da var olabilir.

Res. 23: Traian Nymphaeumu'nun son kullanım aşamasında doğu çeşmesinin büyütülmesi ve parapete haç kazınması.

Dikdörtgen planlı Traian Nymphaeumu Meydanı, iki evreli bir kullanım aşaması göstermekte olup kuzey-güney doğrultusunda 23,07 m, doğu-batı doğrultusunda genişliği kuzeyde 14 m, güneyde ise 15,45 m'dir. Kazı çalışmaları sonunda 290,6-290,35 m kot aralığında mermer tabana, 290,15 m kotunda ise ilk evreyle ilişkili olan traverten tabana ulaşılmıştır. Söz konusu traverten taban, *Nymphaeum* ile birlikte planlanan meydanın orijinal tabanıdır. Erken Bizans Dönemi'nde (MS 4. yüzyılda) meydan ve çevresindeki yapılarda gerçekleştirilen düzenlemelere bağlı olarak, meydanın orijinal traverten tabanı üzerine mermer taban blokları yerleştirilmiştir (Res. 24). Meydanda yapılan çalışmalar, geç dönemde oluşturulan mermer tabanın, kentin terk edilmesinden sonraki süreç içerisinde, taş ocağı olarak kullanıldığından yoğun tahrip edilmiştir. Özellikle bu alandaki mermer tabanın $\frac{3}{4}$ 'ünü oluşturan bloklar yerlerinden sökülmüş ve farklı amaçlarla bu alanda parçalanarak taşınmıştır. Bu tahribat kentin terk edilmesi olan MS 6. yüzyıl sonundan başlamak üzere 2000'li yıllara kadar devam etmiştir. Ayrıca meydanın yüzeye yakın bir kotta yer alması da meydan ve çevresine ait blokların tarımsal faaliyetler sebebiyle tahribata uğramasına sebep olmuştur.

Meydanın dört yanında, meydan ile ilişkili olan yapılar yer almaktadır. Meydanın doğusunda 21 m uzunluk, 3,82-4,65 m genişliğe sahip olan, 0,3 m yüksekliğe sahip doğu portik, batısında ise 14,85 m uzunluk, 2,3-3,3 m genişliğe, 0,3 m yüksekliğe sahip olan batı portik bulunur. Doğu ve batı portik *stylobat* blokları üzerinde, belli aralıklarla yerleştirilen mermer *postamentli* kaideler üzerindeki sütunlar ve bunların aralarına yerleştirilen üst düzey yönetici heykelleri¹⁶ ile meydana hareket, gösteriş ve anıtsallık kazandırılmıştır. Her iki portik gerisinde, kuzey-güney doğrultusunda, mekânları sınırlayan *stylobat* blokları yer almakta olup bloklar devşirme ve traverten malzeme ile oluşturulmuş, üzerine belirli aralıklarla dikdörtgen payeli kaideler yerleştirilmiştir. Söz konusu *stylobat* ile kaideleri korunan payelerin, meydana iki yandan (doğu ve batı) açılan ve Atriumlu Yönetici Binası ile ilişkili yönetim hizmeti veren mekânları oluşturduğu düşünülmektedir. Bu düşünce, batı portik gerisindeki mekânın tabanında ofis kullanımına uygun *opus spicatum* tarzında tuğla zemin ile de desteklemektedir.

Traian Nymphaeum Meydanı'nın güneyinde, Atriumlu Yönetici Binası ile meydan arasında kalan ve iki alanı podyum şeklinde ayıran, 1,3 m genişliğe, 0,35 m yüksekliğe sahip *stylobat* blokları ve bu blokların bir üst kotunda, doğu-batı doğrultulu bir ara sokak tespit edilmiştir. Sokak, Atriumlu Yönetici Binası'nın kuzey duvarı boyunca devam etmekte ve güneydoğu yönünde ayrılan cadde ile bağlantılı sonlanmaktadır. Atriumlu Yönetici Binası ile meydana ayıran doğu-batı doğrultulu sokak "Traian Nymphaeumu Meydanı Batı Sokak" olarak isimlendirilmiştir. Sokağın genişliği 2,75-3,8 m arasında değişmektedir. Sokağın tabanını oluşturan traverten bloklar, Atriumlu Yönetici Binası önünde oldukça düzgün bir şekilde döşenmiş olup *atriumun* kuzey duvarından bu sokak aracılığıyla meydana açılan iki adet kapı girişi tespit edilmiştir. Yine kuzey duvarın sokağa bakan dış duvarları önünde 0,33 m yüksekliğinde, 2,25 m uzunluğunda ve 0,54 m derinliğinde, yan yana yerleştirilen traverten bloklardan oluşturulan ve meydana gelen kişilerin oturması amacıyla yapıldığı belirlenen bir oturma alanı tespit edilmiştir.

Kazı çalışmaları, Traian Nymphaeumu Meydanı ile bağlantılı olan üç adet ana cadde ve iki adet ara sokak olmak üzere meydana doğrudan ulaşan toplamda beş adet güzergâhın varlığını ortaya koymuştur (Res. 1, 6, 11). Meydanın doğusunda, Caracalla Nymphaeumu'ndan itibaren, ızgara sisteminde kent planlamasına uygun bir şekilde kuzeyden güneye dik açıyla gelen Stadyum Caddesi yer almakta olup cadde Traian Nymphaeumu ile birlikte daralır ve meydanın güneydoğu ucunda, güneydoğuya çapraz bir şekilde ulaşan başka bir ana caddeye bağlanarak sonlanır. Meydanın kuzeybatı köşesinde de diğer çapraz cadde yer alır. Meydanın iki köşesinde, birbirini karşılayacak şekilde planlanmış olan bu çapraz doğrultulu ana caddeler, Laodikeia kent planlaması içerisinde ilk kez tespit edilmiş olup söz konusu uygulama, kentin topografyasına bağlı mimari bir zorunluluk olarak eğik açıdır. Güneydoğuda yer alan ve Traian Nymphaeumu Meydanı Güneydoğu Cadde olarak isimlendirilen cadde, Stadyum, Bouleuterion, Güney Hamamı ve Agorası ile bağlantılı olup meydan ile söz konusu yapıları birbirine bağlayan ve kent planlaması içerisinde önemli bir konuma sahip olan ana güzergâhlardan biridir. Meydanın kuzeybatısına yapılan ana cadde 5,9 m

genişliğinde olup caddenin kuzey portiği 3 m, güney portiği ise 2,9 m genişliğe sahiptir. Kazılan 7,5 m bölümde tabanın traverten bloklarla döşendiği ve portiklerin sütunlu galerilere sahip olduğunu göstermiştir. Traian Nymphaeumu Batı Cadde olarak isimlendirilen bu çapraz cadde ise kentin batısındaki hamam, agora ve Efes Caddesi'ne ulaşan ana güzergâhlardan biridir. Karşılıklı olarak planlanan ve ızgara sistemi dışında, topografyaya bağlı olarak eğik bir hatla Traian Nymphaeumu Meydanı'nda birleşen caddeler, kentin kuzeybatısı ile güneydoğusundaki önemli yapılar arasındaki bağlantıyı sağlayan, merkez noktasındaki meydanla birlikte planlanan, meydandaki yapılarla anıtsallık ve görkem kazanan önemli güzergâhlardır.

Kent planlaması içerisinde, iki ayrı uçta yer alan agora ve anıtsal kamu yapılarını birbirine bağlayan bu önemli güzergâhların ana merkezi konumundaki Traian Nymphaeumu Meydanı, Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki önemini Erken Bizans Dönemi'ne kadar korumuştur. Traian Nymphaeumu Meydanı ve çevresinde gerçekleştirilen kazı çalışmaları, söz konusu alanın, İmparatorluğun, kentin ve kent yönetiminde söz sahibi olan üst düzey kişilerin propagandasını yapmak amacıyla yöneticiler tarafından bilinçli olarak düzenlendiğini ve çevresindeki yapılar ile bağlantılı olarak tasarlandığını göstermiştir.

Meydanda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ele geçirilen sikkeler, meydanın MS 3.-4. yüzyıl boyunca yoğun bir şekilde kullanıldığını göstermiştir. Meydanın kuzeyindeki Nymphaeum yapısı önünde ve meydanın doğu portiğinde açığa çıkartılan iki adet yönetici heykeli de meydanın son kullanım gördüğü dönem ile ilişkili olup MS 4.-5. yüzyıla tarihlenmektedir.

Atriumlu Yönetici Binası Çalışmaları

2015 yılı Stadyum Caddesi kazı çalışmalarında tespit edilen önemli yapılardan birisi de Atriumlu Yönetici Binası'dır. Yapı, Traian Nymphaeumu Meydanı'nın güney ucunda yer alır (Res. 1, 11, 24-25). Kazı çalışmaları sırasında yönetici heykellerinin tespit edildiği gösterişli *atrium* bölümü ve etrafında sıralanan mekânlardan dolayı "Atriumlu Yönetici Binası" olarak adlandırılmıştır.

Kentin üç yönünden ulaşımın sağlandığı meydan üzerinde yer alan yapı, kentin ileri gelen üst düzey yöneticilerinin heykellerinin sergilendiği, siyasi nitelikli bir kamu binasıdır.

Res. 24: Önde kuzeyde Traian Nymphaeumu, ortada Meydan ve arkada güneyde Atriumlu Yönetici Binası.

Güneyde açılan kısımda üç mekân olup birinin tabanı *opus spicatum* döşemelidir. Buna göre güneyde ve batıda mekânlar olup doğu yönde yol geçişi olması itibarıyla mekânlar buranın ortasından güneye doğru yapılmıştır. Yönetici Binası'nın doğu kısmında yol geçişi alanı bırakıldıktan sonra güneye doğru iki mekân yapılmıştır. Bunlardan birinci mekân 2,3 x 5,4 x 5,95 x 5,6 m ebatlarında ve tabanı *opus spicatum* döşemeli olup kuzeydoğu kısmı yoldan dolayı yamuk planlıdır (Res. 27). Mekânın güneyinde yer alan dikdörtgen planlı 3,55 x 6,7 m ölçülerinde olan oda ortasında yer alan kapı geçişi ile iki bölüme ayrılmıştır. Atriumlu Yönetici Binası'nda kazı çalışmaları yapılan alanda toplamda, yapının ana mekânı olan atrium bölümü ile atriumun doğusu ve güneyindeki beş mekânın ikisinin tamamı diğer üçünün ise bir kısmı ortaya çıkartılmıştır.

Atrium: Yapının ana mekânını oluşturan *atriumun* orta büyüklükteki kesilmiş traverten bloklardan harçlı örülen duvarları ortalama 0,8-1,2 m kalınlığında olup *atrium* dıştan dışa 17,05 x 21,85 m, içten içe 15,4 x 19,8 m ölçülerinde, doğu-batı yönünde dikdörtgen planlıdır (Res. 11, 25-26). Bu geniş mekân içerisinde yer alan tabanı mermer plakalar ile kaplanmış olan havuz dıştan dışa 10,1 x 8,95 m, içten içe 7 x 10,9 m ölçülerinde, dikdörtgen planlı olarak düzenlenmiştir. Havuzu sınırlandıran mermer *stylobat* blokları, farklı ölçülerdeki devşirme mermer malzemeden yapılmıştır. Ortalama 0,28 m derinliğe sahip havuzun dört köşesi *tetrastyl stylobat* blokları üzerine yerleştirilen mermer *postamentli* kaideler (Yükseklik: 1,32 m), monoblok yivsiz sütunlar (Yükseklik: 4.30, Çap: 63) ve *Ion* başlıkları¹⁶ ile düzenlenmiştir. Kaideler, sütun ve başlıklar yaklaşık olarak 5,9 m yüksekliğe sahiptir ancak başlık üzerinde, sütunları birbirine bağlayan yatay elemanlar ile ilgili herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Havuzu çevreleyen revaklarda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında, belli bölümlerde yıkıntı halde pişmiş toprak *stroter* ve *kalypter*¹⁷ parçalarına ulaşılmaması, *atriumun revak* bölümlerinin sundurma çatı ile kapatıldığını göstermektedir¹⁸. Bu durumda, dikey taşıyıcı elemanların üzerine ahşap *arşitrav*-hatıl atılarak sundurma çatı üzerine kiremit-omurga döşemeleri yapılmıştır. Kazı çalışmaları öncesi bir kısmı yüzeyde de görülen mimari blokların, 2000'li yıllara kadar yapılan kaçakçılık, taş alımı, tarım ve yangınlar ile birlikte uğradığı tahribatın yanı sıra, antik kentin uzun bir süre taş ve kireç ocağı olarak kullanılmasından dolayı da yoğun bir şekilde hasar gördüğü belirlenmiştir. Ayrıca yapılan çalışmalarda, özellikle havuz içerisinde, taş ocağı olarak kullanıldığı gösteren mermer yongalar açığa çıkartılmıştır.

Res. 25: Atriumlu Yönetici Binasının kazı sonrası durumu.

Res. 26: Atriumlu Yönetici Binası; atrium bölümü mozaikleri, su gideri kanalı ve su sağlayan p.t boru, geçişler ve köşelerinde birer sütunun yer aldığı havuz.

Atrium koridorları, güney bölümdeki kapı girişi haricinde tümüyle mozaik döşemelidir. Mozaik döşemelerin çoğunluğu, alanda yapılan tarımsal sürümler sırasında pullukla tahrip edilmiş ve çok azı günümüze ulaşabilmiştir (Res. 25-27). Mozaik döşeme, en altta çaytaşı ve harç ile oluşturulan blokaj ve üstünde kalın bir harç ile elde edilen düzgün zemin üzerine, kare formulu, iri boyutlu, kırmızı, beyaz, siyah renkli taşlardan tesseraların geometrik ve bitkisel motiflerin yerleştirilmesi ile yapılmıştır. *Atriumun* batı ve güney revağın batısında açığa çıkartılan döşeme diğer bölümlere oranla daha sağlamdır. Doğu ve kuzey revakta açığa çıkartılan döşeme yer yer sağlam kalabilmesine rağmen, daha çok altta yer alan çay taşı ve harçlı blokaj seviyesinde korunagelmıştır. Mozaik, duvar önündeki bölümlerde, kenar hat-

Res. 27: Atriumlu Yönetici Binasının güney ve doğusunda (opus spicatum döşemeli) yer alan mekanlar.

Res. 28: Atriumlu Yönetici Binasında güneybatı köşede yer alan geometrik, örgülü ve bitkisel (kıvrık dal-yapraklı) mozaik döşemeli atrium koridoru. **Res. 29:** Atriumlu Yönetici Binasının atrium havuzuna güney yönden su sağlayan Pişmiş Toprak hat. **Res. 30:** Atriumlu Yönetici Binasının batı duvarı freskleri ile mozaik taban döşemeleri.

lar boyunca devam eden bir çerçeve ile sınırlandırılmış, iç bölümlerde daha küçük boyutlu çerçeveler yapılarak panellere bölünmüştür. Kare ve üçgen şeklinde oluşturulan panellerin içinde ise bitkisel ve geometrik süslemeler tercih edilmiştir. Mozaiklerin korunabildiği bölümlerde, çerçevelerin kıvrık uçlu dallar arasındaki sarmaşık yaprakları ve iç içe geçmiş örgü motifleri ile doldurulduğu görülmektedir (Res. 26-30). Çerçeveler arasındaki panellerde ise yine kıvrık uçlu dallarla sarmaşık yapraklarından oluşan bitkisel süslemeler, yan yana farklı renk tonları ile oluşturulmuş kareler gibi geometrik süslemeler yer almaktadır.

Mozaik döşemenin tahrip olduğu güneybatı bölümde, havuzun batı *stylobat* ortasından başlayan ve hem batı yönde hem de güney yönde *atrium* duvarlarına kadar kesintisiz devam eden iki adet kanal tespit edilmiştir. Kuzey-güney yönünde yapılan ve mozaik zeminin altında devam ettiği belirlenen çay taşı ve harç örgülü kanal, güney duvar içinde tespit edilen iki adet pişmiş toprak künk ve havuzun güneybatı köşesi hizasındaki künk hattı ile bağlantılıdır (Res. 29). Kanal içine yerleştirilen künkler hem havuz içine hem de bina içerisindeki diğer mekânlara su aktarmıştır. Doğu-batı yönlü yapılan ve mozaik döşeme altından batı duvar içerisine bağlanan ikinci kanal hattı, batı duvardaki traverten bir blok içerisinde açılan ve yukarıya devam eden bir yuvaya bağlanmaktadır¹⁹.

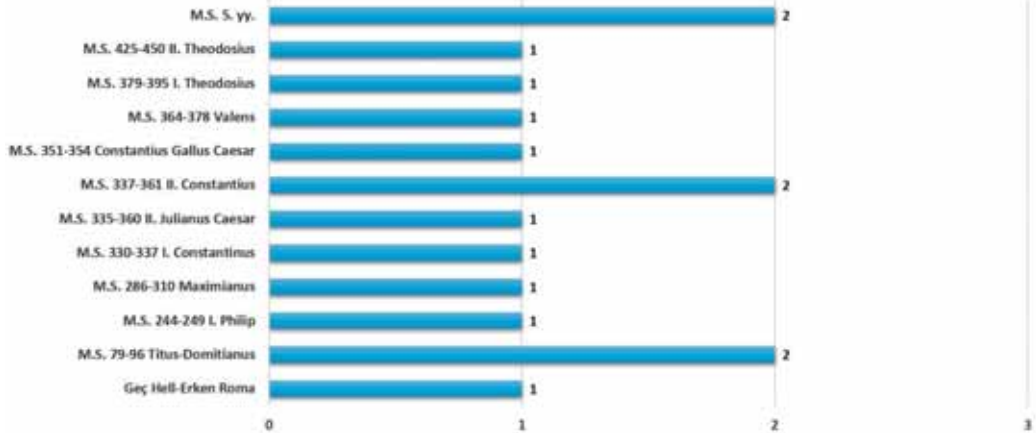
Atrium'un kalabilen duvarlarında da yer yer korunagelen freskler tespit edilmiş olup bu kalıntılar, ana mekân duvarlarının fresk kaplama olduğunu göstermektedir. Söz konusu freskler özellikle mozaik döşeme ile paralel olarak *atriumun* batı revağı ve güney revağının batısında belli bölümlerde çok az parça halinde korunabilmiştir. Zemin seviyesine yakın bölümlerde ortalama 10-45 cm yüksekliğinde kalabilen fresklerin, krem, kırmızı, siyah ve sarı renk tonlarındaki bantlar ve çerçevesi olan panolara bölünmüş olup mermer taklidi geometrik süslemeler yapılmıştır (Res. 29-30).

Atriuma kuzey yönde ortada meydandan girişi sağlayan tek ana kapı²⁰ ve atriumdan üç yönde yan mekânlara geçişi sağlayan üç kapı tespit edilmiştir²¹. Ana giriş kapısı *atriumun* merkezinde yer almakta olup bu kapı daha geniş yapılmıştır ve eşik taşında görülen yoğun aşınma izi, kullanımın sıklığını göstermektedir (Res. 25-26).

Res. 31: Atriumlu Yönetici Binası atriumunun güneybatı köşesinde yazıtlı kaidesi üzerine dikilen yönetici Antipatros'a (MS 5. yy ortası) ait heykelin buluntu durumu.

Atriumlu Yönetici Binası Sikke Dağılım Grafiği

Res. 32: Atriumlu Yönetici Binasında bulunan sikkelerin dağılım grafiği.

Revaklarda gerçekleştirilen çalışmalarda, erkek yönetici heykellerine ait çok sayıda mermer parçaya ve çalışma öncesi yüzeyde de bir kısmı görülen yazıtlı heykel kaidesine ulaşılmıştır. Heykel ile birlikte ele geçirilen yazıtlı kaidesinden; heykelin Antipatros'a (MS 5. yüzyıl ortası) ait olduğunu öğrenmekteyiz (Res. 31). Ele geçirilen tüm mermer heykel parçalarının, uzun kollu elbise (*khiton*), pelerin (*chylamis*) ve bot giymeleri, yanlarında ruloların olması ve ellerinde yine rulo tutmaları, bunların ileri gelen yöneticiler olduğunu göstermekte olup bu yazıtlarla da desteklenmiştir. Heykeller, MS 4.-5. yüzyıla tarihlenmekte olup söz konusu bölüm, Laodikeia'nın ekonomik ve siyasi açıdan ikinci parlak dönemini yaşadığı zamanda, kentteki üst düzey yöneticilerin yönetimle ilgili çalışmalarını yaptıkları bina ve ofisler olmalıdır. Atrium'da ele geçirilen sikkeler, atrium bölümünün MS 4. yüzyılın ikinci çeyreğinden MS 5. yüzyılda yoğun bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Yapı, Stadyum Caddesi, Traian Nymphaeumu Meydanı ve *eksedrası* ile birlikte MS 494 depreminde yıkılmış ve tamamen terk edilmiştir (Res. 32).

NOTLAR

1. Bakanlık Temsilciliğini; Ferit Coşkun (Aydın Arkeoloji Müzesi), Şebnem Güllüsaç (İzmir Arkeoloji Müzesi) yapmıştır. **Kazı Heyeti:** Prof. Dr. Francesco Guizzi, Yrd. Doç. Dr. Erim Konakçı, Dr. Umay Oğuzhanoglu Akay, Dr. Alistar Filippini. **Asistanlar:** M. Ayşem Sezgin, Mehmet Okunak, Barış Yener, Mustafa Bilgin, Bilge Yılmaz Kolancı, Yasemin İnceelgil. **Restoratörler:** Öğrt. Gör. Çağrı Murat Tarhan, Öğrt. Gör. Erkan Baloğlu, Eda Altuncu, Ahmet Akkaya, Arif Duygun, Emin Ateş, Gizem Mestan, Özge Yılmaz. **Arkeologlar:** Gökhan Yılmaz, Ayşegül Arıç, Fatma Kıyak, Kürşat Polatçıl, Pınar Kızıltepe Bilgin, Burcu Erez, Semih Akdemir, Alp Kavas, Burcu Akça, Esra Yiyit, Kübra Çalışır. **Sanat Tarihçiler:** Dilek Çakar, Taner Babataş. **Mimarlar:** Elif Çetinkaya, Yeliz Tufan. **Öğrenciler:** Pamukkale, Çanakkale 18 Mart, Süleyman Demirel, Aksaray, Adnan Menderes, Selçuk ve Özyeğin Üniversitesi arkeoloji, restorasyon ve mimarlık bölümlerinden öğrenciler kazıda görev almıştır. **Web:** <http://laodikeia.pau.edu.tr/> **Finans Kaynakları:** Kültür ve Turizm Bakanlığı-Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, (DÖSİMM), Denizli Valiliği, Denizli Büyükşehir Belediyesi, Pamukkale Üniversitesi (BAP), Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA), TÜRSAB, PASVAK, Batı Otomotiv, Denizli Sanayi Odası, Denizli Ticaret Borsası, Tümaş Mermer, Tuna Mermer, Arina Mermer.
2. Değişik zamanlarda depremlerde yıkılan binalara ait hafriyat dolgusu, MS 494 yılında yıkılan güney portik üzerine dökülen, yoğun kiremit, tuğla, harç, seramik (amphora, çömlek, kandil gibi günlük kullanım) parçalarından oluşmaktadır. Alanın antik dönemde hafriyat sahası olarak kullanılmasından dolayı MS 494 depreminde yıkılan portikler ve duvarlar günümüze kadar ulaşmıştır.
3. Kuzey (Kutsal) Agora'da tespit edilen kullanım evreleri için bkz. Şimşek 2013a, 285.
4. Bu düzenlemelerde sütunların bazılarının altlarına haçlar kazınmış, ayrıca kaide altlarında yer alan zıvana delikleri içine atılan Licinius'a (MS 308-324) ait sikkeler ele geçirilmiştir.
5. Bu bölümde yapılan çalışmalarda, kaçakçılar tarafından saklandığı düşünülen ve yüzey toprağının 10 cm altında mermer Athena başı ve çift yöne bakan Janus başı ele geçirilmiştir.

6. Caddede kuzeyden güneye açığa çıkartılan 1. ve 2. traverten ayaklar arası mesafe; 13,4 m, 2. ve 3. traverten ayaklar arası mesafe; 13 m, 3. ve 4. traverten ayaklar arası mesafe; 14,73 m, 4. ve 5. traverten ayak arası mesafe; 12,7 m, 5. ve 6. traverten ayaklar arası mesafe; 12,4 m'dir.
7. Sütun kaideleri arasındaki mesafe, kaide merkezlerinden 2,28-2,3 m arasında değişmektedir.
8. Laodikeia'da bugüne kadar yapılan çalışmalarda tespit edilen tuğla kemer sistemi, maliyetin ucuz, işçiliğin kolay olması nedeniyle tercih edilmiştir. Kent içerisindeki benzer düzenlemeler için bkz. Şimşek 2013a: res. 162. Kazı çalışmaları devam eden Kuzey (Kutsal) Agora Güney Portik'te de benzer uygulamalar söz konusudur.
9. Kemer yayının ilk sırasında kullanılan büyük boyutlu tuğlalar kare formulu 28 x 28, 28 x 29, 29,5 x 29,5 cm ölçülerinde ve 4-5 cm kalınlığında X işaretli tuğlalardan, ikinci sırada kullanılan küçük boyutlu tuğlalar ise dikdörtgen formulu 13 x 29,5 cm ölçülerindeki tuğlalardan yapılmış olup dar olan bölümü ikinci sıraya gelecek şekilde yerleştirilmiştir.
10. İkinci katı oluşturan kemer yaylarının kalınlığı 30 cm olarak ölçülmüştür.
11. Dükân duvarları ortalama 0,6-0,7 m arası kalınlıkta yapılmış ve 0,5-1,3 m arasındaki yükseklikte korunagelmıştır.
12. Traverten bloklar, 0,63 x 1,05, 0,85 x 0,97, 0,8 x 1,2 m gibi değişen ölçülerdedir.
13. Künkler 290,56 m kot seviyesinde açığa çıkartılmıştır.
14. Kanal içi taban, 291,5 m kot seviyesindedir.
15. Kazı çalışmaları öncesi yüzeyde de görülen Laodikeialı hayırsever Docticius'un heykel kaidesi ile ilgili bilgi için; Corsten 1997, 107-9, No. 52; http://laststatues.classics.ox.ac.uk/database/browse.php?All_Records_page=26
16. Başlıklar, Kuzey Kutsal Agora'da ele geçirilen İon başlıkları ile ölçü ve stil olarak benzerlikler taşımaktadır.
17. Söz konusu *kalypterlerin* Laodikeia'da MS 5. yüzyılda kullanıldığı görülmektedir.
18. Havuz ile atriumu çevreleyen traverten duvarlar arasındaki revak bölümü, doğuda 3,27 m, batıda 3,69 m, kuzeyde 3,11 m, güneyde 2,96 m genişliğinde yapılmıştır.
19. Söz konusu kanal, batı duvarın arka bölümündeki başka bir mekân ile ilişkili olabilir ancak bu durum batı bölümde yapılacak çalışmalar sonucunda netliğe kavuşacaktır.
20. Kuzey ortada yer alan ana giriş 2,6 m'dir.
21. Doğu duvarda yer alan kapı 1,3 m, güney duvardaki 2,8 m ve batı duvardaki kapı 1,55 m genişliğindedir.

.....

KAYNAKÇA

- Corsten, T. 1997. *Die Inschriften von Laodikeia am Lykos, Teil I (Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien, Band. 49)*, Bonn.
- Şimşek, C. 2007a. *Laodikeia (Laodikeia ad Lycum)*, İstanbul.
- Şimşek, C. 2013a. *Laodikeia (Laodicea ad Lycum), Laodikeia Çalışmaları 2*, İstanbul.
- Şimşek, C. 2013b. "2011 Yılı Laodikeia Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", *34. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu* (28 Mayıs-1 Haziran 2012 Çorum), *3 Cilt*, Ankara, 103-124.
- Şimşek, C. 2014. "Lykos Vadisi İçinde Yer Alan Laodikeia", *10. Yılında Laodikeia (2003-2013), Laodikeia Çalışmaları 3*, İstanbul, 33-69.
- Şimşek, C. 2015a. "2013 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazı Ve Restorasyon Çalışmaları", *36. Kazı Sonuçları Toplantısı (2-6 Haziran 2014 Gaziantep)*, *3 Cilt*, Ankara, 633-660.
- Şimşek, C. 2015b. "1900 yıllık Su Yasası Bulundu", *Bilim ve Teknik Dergisi*, Yıl 49, Sayı 576, Kasım 2015, 66-67.